

---

**ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ  
W BYDGOSZCZY**

**Studia Pedagogiczne z. 27**

**Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna 10**

---

ELŻBIETA SZEFLER

**WIEDZA I UMIEJĘTNOŚCI UCZNIÓW KOŃCZĄCYCH  
KLASĘ III Z ZAKRESU PRZYSPOSOBIENIA BIBLIOTECZNEGO**

**1. Wprowadzenie**

Od września 1983 roku zatwierdzono do realizacji w szkole podstawowej *Program przysposobienia czytelniczego i informacyjnego* jako nowy i odmienny od dotychczas stosowanych w naszym systemie dydaktyczno-wychowawczym.

Przysposobienie czytelnicze stwarza podstawy do rozwoju kultury czytelniczej oraz samokształcenia. Jego zadaniem jest:

- “– uświadomienie uczniom roli i miejsca słowa drukowanego w życiu jednostki oraz społeczeństwa,
- ukazanie roli bibliotek oraz ich miejsca wśród innych instytucji gromadzących i udostępniających dokumenty i informacje,
- kształtowanie aktywności poznawczej uczniów, motywacji do korzystania z książki oraz innych zbiorów bibliotecznych jako źródeł wiedzy i przeżyć emocjonalno-estetycznych,
- wdrażanie uczniów do racjonalnego posługiwania się książką i czasopiśmiennictwem (opanowanie techniki pracy z dokumentem piśmienniczym),
- wdrożenie uczniów do korzystania z bibliotek, kształcenie umiejętności posługiwania się techniką biblioteczną ułatwiającą dotarcie do potrzebnych dokumentów i informacji,

– kształtowanie upodobań i przyzwyczajzeń czytelniczych uczniów.”<sup>1</sup>

Na tle tych zadań ogólnych wyodrębnia się zadania szczegółowe, przeznaczone dla różnych grup wiekowych dzieci. W klasach I - III przysposobienie czytelnicze ma charakter propedeutyczny. Nauczyciel wprowadza uczniów w zagadnienia związane z książką i biblioteką.

Bibliotekarz pełni w tym okresie rolę drugoplanową, pomocniczą i uzupełniającą. Zadaniem przysposobienia czytelniczego w klasach niższych jest:

- rozbudzenie u uczniów potrzeby czytania, gromadzenia książek, korzystania z biblioteki szkolnej i publicznej,
- ukazanie roli książki w życiu człowieka,
- wdrożenie do poszanowania książki,
- poznanie przez uczniów charakterystycznych elementów książki i czasopisma umożliwiających ich identyfikację oraz wyszukanie ich potrzebnych fragmentów,
- zapoznanie uczniów z zasadami korzystania z biblioteki, wdrożenie ich do poprawnego zachowania się w czytelni i wypożyczalni, bibliotece szkolnej oraz publicznej dla dzieci.”<sup>2</sup>

W ciągu trzech pierwszych lat nauki uczeń powinien nabyć umiejętności:

- wypożyczania książek z biblioteki szkolnej oraz publicznej,
- korzystania ze zbiorów książek w czytelni,
- swobodnego przeglądania książek oraz czasopism dla dzieci, po samodzielnym ich wyborze,
- swobodnego posługiwania się spisem treści,
- poszanowania książek i posługiwania się zakładkami.”<sup>3</sup>

Te umiejętności są jednym z podstawowych elementów nauki odbioru tekstu. Mają też na celu przygotowanie uczniów do zdobywania wiedzy w procesie samokształcenia.

Zapoznanie z tymi zadaniami spowodowało, iż zadałam sobie pytanie: W jakim stopniu uczniowie kończący klasę III przygotowani są do samodzielnego odbioru tekstów dzięki nabyciu określonego zasobu wiedzy oraz umiejętności przewidzianych w programie przysposobienia czytelniczego klas niższych, programie, który nie stanowi ani odrębnego przedmiotu nauczania, ani nie ma być uzupełnieniem programów nauczania poszczególnych przedmiotów.”<sup>4</sup>

## 2. Założenia badawcze

Po zapoznaniu się z artykułem D. Janczak *Test sprawdzający z przysposobienia czytelniczego dla kl. III*<sup>5</sup> postanowiłam zbadać zakres wiedzy i umiejętności uczniów kończących klasę III dotyczących: charakterystycznych elementów budowy książki, szaty graficznej książki, posługiwania się spisem treści, zasad korzystania z wypożyczalni, ilustrowanego katalogu książki.

W interpretacji wyników i wcześniejszym ich porządkowaniu bardzo pomocnym okazał się plan testu skonstruowany przez D. Janczak.

Prezentuję go w niniejszym opracowaniu ze względu na częste odwoływanie się do niego.

**Tabela 1.** Plan testu z przysposobienia czytelniczego dla kl. III<sup>6</sup>

Wyszczególnione działy materiału przeznaczonego do pomiaru testu	Kategorie taksonomiczne		Liczba zadań
	Wiadomości	Umiejętności	
1. Charakterystyczne elementy budowy książki	1	4, 5, 6, 8	5
2. Szata graficzna książki	9	10	2
3. Posługiwanie się spisem treści	–	7	1
4. Wypożyczalnia – zasady korzystania	–	2, 3, 11, 12, 15	5
5. Katalog ilustrowany	13	14	2

Test obejmował 15 zadań. Liczby zamieszczone w rubrykach "Kategorie taksonomiczne" wskazują numery zadań, których celem było zbadanie określonej wiedzy lub umiejętności z poszczególnych działów materiału przeznaczonego do realizacji w klasach niższych. Z zestawienia wynika, iż najwięcej zadań sprawdzało znajomość budowy książki oraz zasad korzystania z wypożyczalni. Częściej badane były umiejętności dzieci posługiwania się określoną wiedzą (12 zadań), niż znajomość samych pojęć (3 zadania).

Badaniami objęci zostali uczniowie kończący klasę III z różnych środowisk. Łącznie przebadalam uczniów czterech klas trzecich, o przeciętnej liczebności 20 - 30 dzieci w każdej z nich.

Otrzymane wyniki badań pozwoliły nie tylko określić poziom wiedzy i umiejętności uczniów w interesujących mnie zakresach, ale także wytyczyć kierunki dalszej pracy z uczniami, a także zaproponować niektóre środki zaradcze.

### 3. Wyniki badań

#### 3.1. Wiedza trzecioklasistów o charakterystycznych elementach budowy książki i umiejętności posługiwania się nią w praktyce

Pierwsze pytanie testu brzmiało: Która z wymienionych osób nie przyczynia się do powstania książki? a) introligator, b) bibliotekarz, c) ilustrator. Aby dziecko mogło odpowiedzieć na to pytanie, musiało znać wszystkie fazy powstawania książek i nazwy zawodów ludzi biorących udział w kolejnych fazach tworzenia książki. Następnie musiało odrzucić nazwę takiego zawodu, który nie uczestniczy w tym procesie.

**Tabela 2.** Wiedza badanych o zawodach ludzi biorących udział w powstawaniu książki

Wersja pytania	% odpowiedzi
a	13.4
<b>b</b> <sup>7</sup>	78.6
c	1.8
brak odpowiedzi 6.2	

Z zestawienia wynika, iż większość dzieci wybrała właściwą odpowiedź określając, iż bibliotekarz nie pełni żadnej funkcji podczas powstawania książki. Część dzieci (13,4%) nie wie, kim jest introligator. Są też dzieci niezdecydowane, które prawdopodobnie nie znają żadnego z trzech użytych w tym zadaniu pojęć.

Kolejno badałam umiejętności dzieci związane z charakterystycznymi elementami budowy książki. Służyły temu celowi pytania: 4, 5, 6, 8.

**Tabela 3.** Umiejętności określania cech budowy książki

% odpowiedzi	Wersja pytań															
	4			brak	5			brak	6			brak	8			brak
	a	b	<b>c</b>		a	b	<b>c</b>		a	<b>b</b>	c		a	b	<b>c</b>	
	3,3	24	69.2	3.5	20,3	13,5	64,4	1,8	5,7	70,2	22,8	1,3	8,8	9,4	79,1	2,7

Pytanie czwarte sprawdzało, czy dziecko potrafi wyeliminować element nie wchodzący w skład budowy książki. Brzmiało ono: Która z wymienionych nazw nie dotyczy budowy książki? (a) okładka, b) spis treści, c) katalog. Okazało się, iż 3/4 badanych umie odrzucić niewłaściwy element, 24 % dzieci nie uświadamia sobie natomiast roli spisu treści w konstrukcji książki.

Kolejne zadanie miało na celu sprawdzenie umiejętności dzieci posługiwania się kartą tytułową książki. Realizując polecenie zawarte w zadaniu uczniowie mieli wśród trzech wariantów odpowiedzi odnaleźć prawdziwy. Zadanie brzmiało: Karta tytułowa zawiera: a) wiadomości o autorze, b) krótkie przedstawienie treści, c) dane o książce. Nieco ponad połowa dzieci (64,4%) wybrała wariant rozwiązania. Sądzę, iż taki stan rzeczy podyktowany jest zbyt małym przywiązywaniem uwagi przez nauczycieli klas młodszych do uświadamiania dzieciom różnic między okładką a kartą tytułową. Nie spotkałam nigdy na lekcjach języka polskiego w klasach niższych ćwiczeń polegających na porównywaniu różnych okładek książek dla dzieci. Powinny one prowadzić do klasyfikacji książek np. na autorskie i książki - zbiory. Należy też wspólnie z uczniami poszukiwać podobieństw w zakresie zamieszczania różnych danych o książce w stałych miejscach okładki oraz na kartach tytułowych książek. Trzeba eksponować i takie książki, w których określone dane nie pojawiają się lub nie mają swych stałych miejsc (np. książka - zbiór wyłącznie w spisie treści zawiera informację o tytułach utworów w niej zamieszczonych, a tytuł całości jest nadrzędnym, a więc stanowi nadtytuł; czasem w książce - zbiorze tytuł jednego utworu jest też tytułem całego zbioru).

Szóste polecenie miało na celu sprawdzenie umiejętności znajdowania spisu treści książek. Brzmiało ono następująco: Spis treści znajduje się: a) tylko na początku książki, b) na początku lub końcu książki, c) tylko na końcu książki. Poprawnej odpowiedzi mogło udzielić w zasadzie to dziecko, które nie tylko znało wiele książek o różnorodnej budowie, ale i korzystało ze spisów treści w nich zawartych. Okazało się, iż 3/4 badanych potrafiło udzielić poprawnej odpowiedzi określając, że spis treści może znajdować się w różnych miejscach książki. Wśród wypowiedzi błędnych przeważały te, w których dzieci wyrażały swe przekonanie o wyłącznym zamieszczeniu spisu treści na końcu książki. Sądzę, iż dyktowała im taką odpowiedź w dużej mierze znajomość przede wszystkim spisów treści w podręcznikach szkolnych, w których to znajdują się one zazwyczaj na końcu. Symboliczna ilość zajęć bibliotecznych w ciągu roku szkolnego w klasach niższych oraz bogate zadania programowe powodują, że nauczyciel - bibliotekarz nie jest w stanie przeprowadzić z uczniami wielu ćwiczeń w zakresie porównywania miejsca spisów treści w różnych książkach dla dzieci i określania funkcji każdego

z nich (jednakowych i różnych). To zadanie powinien realizować wielokrotnie w różnorodnych sytuacjach i okolicznościach nauczyciel nauczania początkowego.

W kolejnym, ósmym pytaniu, związanym z budową książki uczniowie mieli określić, co stanowi główną część książki. Do wyboru były trzy warianty odpowiedzi. Część główna książki to: a) przedmowa od autora, b) spis rozdziałów, c) właściwa treść książki. Spośród pięciu pytań dotyczących budowy książki, które przewidywał test, na to pytanie uczniowie odpowiadali najlepiej. 79,1% trzecio-klasistów udzieliło poprawnej odpowiedzi twierdząc, iż właściwa treść książki stanowi jej część główną. Wyniki tego zadania potwierdzają jednocześnie wyniki uzyskane wcześniej i świadczą o tym, iż są dzieci, które nie zdają sobie sprawy z funkcji spisu treści. Uczniowie ci nie mieli również okazji do stwierdzenia, że w wielu książkach dla dzieci wcale nie pojawiają się spisy treści. Przez porównywanie budowy wielu książek powinni wyprowadzić wniosek, w jakich sytuacjach spis treści staje się w książce zbędny. Również około 1/10 uczniów nie rozumiało pojęcia "przedmowa", prawdopodobnie nigdy nie zetknęli się z nią.

Kolejno zajęłam się badaniem wiedzy i umiejętności dzieci związanych z szatą graficzną książki.

### 3.2. Znajomość szaty graficznej książki

Sprawdzeniu wiedzy i umiejętności badanych w tym zakresie służyły pytania 9 i 10. Pierwsze z nich było sformułowane następująco:

Treść książki jest wzbogacona przez: a) ilustracje, b) obwolotę, c) barwną okładkę. Kolejne pytanie związane było z definiowaniem pojęć. Ilustrator to: a) pracownik introligatorni, b) autor katalogu ilustrowanego, c) twórca ilustracji, fotografii lub ozdobień w książce. Umiejętność wybrania właściwej definicji wskazywała na posiadaną przez ucznia wiedzę o nazwie zawodu i czynnościach wykonywanych przez twórcę szaty graficznej książki.

**Tabela 4.** Wiedza o szacie graficznej książki

% odpowiedzi	Wersja pytań							
	9			brak	10			brak
	a	b	c		a	b	c	
	69,3	11,6	18,1	1	3,9	9,5	85,6	1

3/4 badanych właściwie określała, iż treść książki jest wzbogacona przez ilustrację. Sporo jest jednak wypowiedzi błędnych. Sądzę, iż prawdopodobnie wiążą się one z mało wnikliwym odczytaniem zadania i potraktowaniem go jako równoważnego do: "Książka jest wzbogacona".

Większość dzieci wiedziała, czym zajmuje się ilustrator. Uczniowie wybierający błędną odpowiedź częściej utożsamiali ilustratora z twórcą katalogu ilustrowanego niż z pracownikiem introligatorni. Niektórzy mogli nie znać żadnego z użytych w tym zadaniu pojęć. Inni prawdopodobnie nie zetknęli się z katalożkami ilustrowanymi, a przede wszystkim sami ich nie wykonywali. Poprzez analogię słów pochodzących z tej samej rodziny wyrazów (ilustrator - ilustrowany) mogli sądzić o poprawności własnego wyboru. Jeszcze u innych być może podobieństwo brzmieniowe nazw: ilustrator - introligator mogło spowodować utożsamianie ich.

Z badań wynika, iż niewystarczająca jest wiedza trzecioklasistów o szacie graficznej książki.

Kolejno sprawdzałam, czy dzieci umieją posługiwać się spisem treści. Jest to ćwiczenie wiążące się bezpośrednio ze znajomością charakterystycznych cech budowy książki.

### 3.3. Umiejętność posługiwania się spisem treści

W celu sprawdzenia poziomu tej umiejętności, posłużyłam się zadaniem siódmym testu.

**Tabela 5.** Znajomość funkcji spisu treści książki

Wersja pytania		% odpowiedzi
7	a	4,6
	b	89
	c	4,4
brak odpowiedzi 2		

Wyniki badania dowodzą, iż dzieci zdają sobie sprawę z najkorzystniejszego sposobu posługiwania się książką, w celu znalezienia w niej określonego materiału. Mało ekonomiczne sposoby znajdowania potrzebnych informacji przez kartkowanie książki lub przeglądanie ilustracji wybrała mniej więcej jednakowa ilość



dzieci.

Mimo, iż 24% badanych nie rozumiało, że spis treści jest elementem budowy książki i nie stanowi jej części głównej (9,4%), a około 30% dzieci nie wiedziało, w którym miejscu książki można szukać spisu treści<sup>8</sup>, to jednak posługując się nim praktycznie, uświadamiały sobie konieczność jego zamieszczenia w książkach.

### 3.4. Stosowanie zasad korzystania z wypożyczalni

W kolejności zajęłam się ustaleniem, czy badani potrafią korzystać z wypożyczalni książek. Analizom poddałam więc odpowiedzi dzieci uzyskane w odniesieniu do pytań: 2, 3, 11, 12, 15.

**Tabela 6.** Umiejętność korzystania z wypożyczalni przez trzecioklasistów

% odpowiedzi	Wersja pytań																			
	2			brak	3			brak	11			brak	12			brak	15			brak
	a	b	c		a	b	c		a	b	c		a	b	c		a	b	c	
	75,8	11,2	11,2	1,8	0,9	2,8	94,7	1,6	8,5	85,9	3,9	1,7	2,7	95,3	1,0	1,0	85,7	6,6	6,9	0,8

Drugie pytanie testu było następujące: Regulamin biblioteki informuje o: a) zasadach korzystania z biblioteki, b) budowie książki, c) działach bibliotecznych. To ćwiczenie zaklasyfikowane zostało do kategorii umiejętności. Odpowiedzi dzieci wskazywały, czy znają one wypożyczalnię oraz wiedzą o istnieniu określonych praw i obowiązków w korzystaniu z jej zbiorów. Okazało się, iż około 3/4 badanych (75,8%) potrafi udzielić prawidłowej odpowiedzi. Jednak jest też sporo osób, które nie rozumieją pojęcia "regulamin biblioteki". W programie przysposobienia czytelniczego zaznajomienie z regulaminem biblioteki przypada już na klasę I, więc dzieci miały potencjalnie dużo czasu i okazji, aby ten regulamin poznać i praktycznie stosować.

Kolejne zadanie uwzględniało wybór: Gdy przerwie się czytanie książki, to należy: a) podkreślić ostatnią przeczytaną linijkę, b) zagiąć róg książki, c) założyć w to miejsce zakładkę. Odpowiadając na to pytanie, uczniowie mieli wykazać się umiejętnością poszanowania książki. Wyniki dowiodły, że prawie wszystkie dzieci wiedzą o konieczności używania zakładek do książek. Niewielka część sądzi, że



można podkreślić ostatnią linijkę przeczytanego tekstu. Niepokój budzą również dzieci, które chcą zaginać (bądź zaginają) róg książki. Zarówno nauczyciele, jak i bibliotekarze oraz rodzice powinni zwrócić na nie uwagę.

Pytanie 11 miało na celu sprawdzenie umiejętności dzieci w zakresie korzystania z biblioteki, a konkretnie z jej działów tematycznych.

Interesuje cię książka o Bolku i Lolku? W jakim dziale tematycznym będziesz jej szukał? a) Baśnie i legendy, b) Literatura przygodowa, c) Literatura historyczna.

Aby móc zakreślić właściwą odpowiedź, należało spełnić następujące warunki:

- znać książkę lub film o Bolku i Lolku,
- posiadać wiedzę na temat istnienia katalogów rzeczowych i zasad ich tworzenia (tematyka, rodzaj książki),
- rozumieć nazwy: baśń, legenda, literatura przygodowa, literatura historyczna,
- umieć określić tematykę utworu oraz jego gatunek.

Ponieważ niektóre odcinki filmowe przygód Bolka i Lolka zawierały elementy innych gatunków<sup>9</sup>, nawet dzieci posiadające niezbędną w odpowiedzi na to pytanie wiedzę i umiejętności, mogły dokonać złych wyborów. Okazało się, iż 85,9 % badanych wybrało odpowiedź prawidłową.

W przypadku odpowiedzi błędnych częściej klasyfikowano opowieści o Bolku i Lolku jako baśnie i legendy niż literaturę historyczną.

Pytanie 12 było analogiczne do 11 i dotyczyło umiejętności klasyfikowania tytułu książki do właściwego działu. Sformułowane było ono następująco: Interesujesz się życiem ptaków. W jakim dziale bibliotecznym będziesz szukał książki związanej z tą tematyką? a) Baśnie i legendy, b) Opowiadania i powieści przyrodnicze, c) Powieści historyczne.

Wskaźnik odpowiedzi poprawnych był tu zdecydowanie wyższy w porównaniu z zadaniem poprzednim. Dowodzi to moim zdaniem potrzeby precyzyjnego doboru do stawianych pytań wariantów odpowiedzi o treści jednoznacznej. W przeciwnym razie stwarza większe prawdopodobieństwo udzielenia błędnych odpowiedzi.

Odpowiedź na pytanie 15 wymagała posiadania wiedzy o zasadach korzystania z biblioteki. Była także sprawdzianem rozumienia pojęć. Wypożyczana z biblioteki książka odnotowana jest w: a) karcie czytelnika, b) katalogu, c) księgozbiorniku. Ponadto dziecko powinno wcześniej móc obserwować pracę bibliotekarza w zakresie wyszukiwania w katalogu czytelników jego własnej karty oraz sprawdzić, jakie informacje są w niej zapisywane i czemu służy każda z danych.

Zdecydowana większość trzecioklasistów udzieliła poprawnej odpowiedzi na to pytanie. Zbliżony był natomiast odsetek wypowiedzi błędnych w pozostałych wyróżnionych wariantach odpowiedzi.

Ostatnią część sprawdzianu stanowiło zbadanie zasobu wiedzy oraz poziomu umiejętności korzystania z ilustrowanych katalożków książek.

### 3.5. Wiedza trzecioklasistów o katalożkach ilustrowanych i umiejętność posługiwania się nimi

Uzyskaniu danych w powyższym zakresie służyło zaprezentowanie dzieciom pytań: 13, 14. Najpierw uczniowie mieli wykazać się rozumieniem pojęcia "katalożek ilustrowany". Wybierali jeden z trzech wariantów odpowiedzi. Katalożek ilustrowany jest: a) zbiorem ilustracji w książce, b) spisem lektur szkolnych, c) przewodnikiem po księgozbiornicy. Następnie (pytanie 14) wykazywały, czy znają budowę ilustrowanego katalogu książek dla dzieci. Zadanie brzmiało: Katalożek ilustrowany składa się z: a) obrazka nazwiska autora i tytułu książki, b) tytułu książki i krótkiego przedstawienia jej treści, c) nazwiska autora i wiadomości o nim.

Wyniki badań prezentuję w kolejnym zestawieniu.

**Tabela 7.** Wiadomości uczniów kl. III o ilustrowanych katalożkach książek dla dzieci

% odpowiedzi	Warianty odpowiedzi							
	13			brak odp.	14			brak odp.
	a	b	c		a	b	c	
	55,9	21,8	21,6	0,8	77,3	15,1	7,6	-

Wyniki badań dowodzą, że na temat katalożków ilustrowanych dzieci posiadają bardzo nikłą wiedzę. Badani w większości prawdopodobnie nigdy nie zetknęli się z taką formą katalogów, co potwierdza moje wcześniejsze sugestie.<sup>10</sup> W przypadku, gdy nawet zetknęli się z takimi katalogami lub sami je tworzyli, trudność może sprawić dziecku odczytanie i zrozumienie wersji "c" odpowiedzi. Autorka testu używa bowiem trudnego określenia "przewodnik". Największy odsetek badanych wybrał odpowiedź "a", rozumując przez analogię, iż nazwa "... ilustrowany"

sugeruje zbiór ilustracji.

Zdecydowanie lepiej radzili sobie uczniowie z określeniem charakterystycznych części ilustrowanego katalogu książek dla dzieci. W zasadzie nielogiczne wydaje się uzyskanie aż takiej rozbieżności wyników na obydwie z postawionych pytań (13, 14). Jeśli bowiem dziecko nie wie, czym jest katalożek, w zasadzie nie powinno wiedzieć, jak jest on zbudowany. Sądzę, iż rozbieżność wyników spowodowana może być sposobem skonstruowania zadań (błędny). Nazwa "katalożek ilustrowany" zakłada bowiem istnienie ilustracji, a tylko jedna wersja odpowiedzi na pytanie 14 ten element obejmuje.

Na zakończenie rozważań dokonałam przeglądu wszystkich odpowiedzi poprawnych na pytania testu, w celu określenia najwyższego i najniższego poziomu wiedzy oraz umiejętności z zakresu przysposobienia czytelniczego badanych uczniów.

### 3.6. Poziom wiedzy i umiejętności z przysposobienia czytelniczego badany w różnych zakresach

W celu określenia zróżnicowania wiedzy i umiejętności trzecioklasistów w pięciu badanych zakresach, dokonałam zestawienia ukazującego wyniki rozwiązań poprawnych w każdej z grup zadań.

Z zestawienia wynika, że najwyższy poziom i umiejętności wykazali badani w zakresie posługiwania się spisem treści, a najniższy - w zakresie ilustrowanego katalożka książek. Myślę, iż pierwszy wynik nie jest w pełni miarodajny, bowiem składała się nań odpowiedź wyłącznie na jedno pytanie. W związku z tym należy chyba uznać, iż równie dobrze trzecioklasiści znają zasady wypożyczania książek i umieją je stosować podczas przebywania w bibliotece.

**Tabela 8.** Poziom wiadomości z przysposobienia czytelniczego uczniów kl. III (w %)

Wyszczególnione zakresy wiedzy i umiejętności		Charakterystyczne elementy budowy książki	Szata graficzna książki	Posługiwanie się spisem treści	Zasady korzystania z wypożyczalni	Katalogi i ilustracje
Pytania dotyczące różnych zakresów wiedzy	1 - b	78,6				
	2 - a				75,8	
	3 - c				94,7	
	4 - c	69,2				
	5 - c	64,4				
	6 - b	70,2				
	7 - b			89,0		
	8 - c	79,1				
	9 - a		69,3			
	10 - c		85,6			
	11 - b				85,9	
	12 - b				95,3	
	13 - c					21,6
	14 - a					77,3
	15 - a					85,7
Średni poziom		72,3	77,45	89,0	87,48	49,45

#### **4. Propozycje zabaw i ćwiczeń doskonalących wiedzę i umiejętności z zakresu przysposobienia czytelniczego w klasach niższych oraz integrujących zadania programowe języka polskiego i przysposobienia czytelniczego**

W tej części opracowania zawarłam praktyczne wskazówki dotyczące poszerzania zasobu wiedzy i doskonalenia umiejętności dzieci przede wszystkim w zakresie tych kierunków, w których uzyskały one najsłabsze wyniki podczas

przeprowadzanych badań. Zaproponowałam więc ćwiczenia związane z zapoznawaniem uczniów z charakterystycznymi elementami budowy książek oraz nabywaniem umiejętności rozpoznawania różnych książek po ich typowych elementach. Przedstawiłam też niektóre ćwiczenia związane z poznawaniem szaty graficznej książek dla dzieci. Nie koncentrowałam się natomiast na ilustrowanych katalogach książek, bowiem w tradycyjnie prowadzonych zeszytach lektur<sup>11</sup> występują praktycznie ćwiczenia w konstruowaniu przynajmniej elementów takich katalogów. Spośród licznych książek dla dzieci wybrałam wyłącznie obowiązujące aktualnie lektury szkolne klas niższych. Są one bowiem stosunkowo bogato reprezentowane w zakresie różnorodnej tematyki, gatunków literackich, doboru autorów<sup>12</sup>, a jednocześnie w niewystarczającym stopniu znane dzieciom, w odniesieniu do wszystkich elementów z wyłączeniem treści utworów. Praca dydaktyczna nauczyciela winna być więc w większym stopniu skierowana na zwiększanie zainteresowania dzieci tytułami utworów i ich autorami.<sup>13</sup>

Już na początku każdego roku szkolnego uczniowie otrzymują spis lektur dla danej klasy. Stanowi on pierwszy sposób ukierunkowania dzieci na wybór właściwych dla danego wieku, a równocześnie wartościowych pozycji książkowych. Po podaniu spisu lektur nauczyciel klas niższych często zachowuje się tak, jak gdyby chciał zostawić inicjatywę w doborze książek do czytania, dzieciom. Sam bowiem kieruje się przede wszystkim wskazówkami programu<sup>14</sup>, zawartością księgozbioru biblioteki szkolnej<sup>15</sup> oraz zbiorem subiektywnie przyjętych zasad wyboru lektur ze spisu, wśród których podstawową stanowi własny stosunek nauczyciela do danego utworu.<sup>16</sup> Zatem nie istnieje system rzetelnej propagandy książek docierający do dziecka - czytelnika. W konsekwencji nie można też oczekiwać świadomego doboru przez dzieci określonych książek, poszukiwań np. innych książek tych samych autorów, którzy są twórcami lektur szkolnych. Zapewne często dziecko nawet dobrze nie wie, czy dana książka jest lub była lekturą szkolną. Uczeń musi mieć zatem okazję (którą winien mu wielokrotnie stworzyć nauczyciel) do przejrzenia coraz szerszego kręgu lektur szkolnych. Każdorazowo owo przeglądanie książek może i powinno odbywać się według innych, przyjętych przez nauczyciela kryteriów. Jest ono także koniecznością w obliczu niewystarczającej znajomości lektur szkolnych przez uczniów klas niższych.<sup>17</sup> Należy prowadzić wiele ćwiczeń utrwalających zapamiętywanie tytułów książek i nazwisk autorów oraz pozwalających łączyć nazwiska autorów z tytułami książek, a także proponować uczniom zadania wiążące się z rozpoznawaniem formy utworu (proza - wiersz).<sup>18</sup> Konieczne jest także zapoznawanie dzieci z różnymi formami opracowania graficznego książki (poprzez porównywanie wielu lektur), charakteryzowa-

nie form okładek, określenie typów struktury książek, poszukiwanie tematyki przez analizę ilustracji oraz spisu treści. Związki między książkami uczniowie klas niższych mogą ustalać również przez wyodrębnianie utworów twórców dawnych i współczesnych, a także autorów polskich i zagranicznych.

Drugim sposobem winno być zatem wyposażenie ucznia klas niższych w taką wiedzę o książce, aby przygotować go do samodzielnego poszukiwania różnych książek, umiejętnego ich wyboru oraz możliwości oceniania po charakterystycznych elementach jeszcze przed przystąpieniem do zapoznania z samym tekstem (treścią). Program klas niższych podaje w tym zakresie dość ubogie i często lakoniczne hasła, np. Rola książki jako źródła wzruszeń i wiedzy o świecie.<sup>19</sup> Kształcenie umiejętności obcowania z książką sprowadza się w kl. I do: wyodrębniania autorów i tytułów książek, określania ilustratora, wyróżniania różnych autorów książek dla dzieci oraz eksponowania bohaterów i ich przygód. W kl. II dzieci zapoznają się z twórcami literatury dla nich przeznaczonych, a także korzystają z biblioteczki klasowej i szkolnej. W kl. III natomiast dzielą twórców na polskich i zagranicznych, a ponadto zapoznają się z kartą tytułową i metryką książki.<sup>20</sup>

Pierwszoklasiści mogą zatem przyglądać się zbiorowi książek, które na wystawce klasowej zgromadził nauczyciel. Przy założeniu, iż wszystkie z nich są lekturami kl. I, nauczyciel może dobrać książki w ten sposób, aby znajdowały się wśród nich różne wydania tej samej książki.

Można takie znaleźć wśród lektur: W. Bełzy *Kto ty jesteś? Polak mały!*, M. Jaworzakowej *Jacek, Wacek i Pankracek*, J. Duszyńskiej *Cudaczek Wyśmiewaczek*, M. Konopnickiej *Na jagody*. Dzieci będą nie tylko odnajdywały, wskazywały i odczytywały nazwiska autorów, ale i tytuły. Kiedy stwierdzą, że jakieś nazwisko lub tytuł przeczytały dwukrotnie, albo więcej razy, należy polecić im wskazanie książek o tych samych tytułach. Odszukując i porównując okładki, dzieci dojdą do wniosku, iż jest to ta sama książka, ale inaczej wydana. Nauczyciel może polecić wówczas przejrzenie takich książek i zaobserwowanie, co jest w nich innego. Analizując ilustrację okładki oraz ilustracje wewnątrz tekstu, uczniowie na przykładzie chociażby *Cudaczka Wyśmiewaczka* wskażą, iż w jednej książce (z lat pięćdziesiątych) ilustracje są w niewielkim stopniu barwne (3 kolory), a w drugiej (z lat osiemdziesiątych) - wielobarwne. Mogą też dojść do wniosku, iż częściowo różna jest ich tematyka. Oznacza to, że przedstawiają różne zdarzenia, inne przygody bohatera. Uwieńczeniem tej analizy powinno być wyprowadzenie wniosku, iż sposób ilustrowania zależy od osoby projektującej szatę graficzną, a więc od ilustratora. Wówczas nauczyciel poleca im odszukać, kto daną



książkę ilustrował. Okazuje się, że każdorazowo był to inny ilustrator. Następnie uczniowie mogą sprawdzać, w których miejscach innych książek znajdują się informacje o ilustratorze, a później odczytywać ich nazwiska. Dzieci dojdą do przekonania, że nazwiska ilustratora nie można znaleźć na okładce, a dopiero na stronie następnej.<sup>21</sup> Niektóre zauważają też, iż nazwiska ilustratorów powtarzają się. Oznacza to, iż ten sam ilustrator był twórcą opracowania graficznego kilku lektur (np., Zbigniew Rychlicki ilustrował *Psothki i Śmieszki J. Porazińskiej* oraz *Plastusiowy pamiętnik M. Kownackiej*). Można nawet zabawić się w segregowanie książek według kryterium największej częstotliwości ilustrowania przez danego twórcę. W odniesieniu do książek posiadających kilka wariantów opracowania graficznego można szukać tej, która doczekała się najczęstszego ilustrowania przez różnych ilustratorów. Poszukiwania tego rodzaju proponuję kontynuować w czasie pozalekcyjnym, kiedy dzieci będą korzystały ze zbiorów biblioteki szkolnej lub dziecięcej. Sądzę, iż taka forma "odkrywania świata" wzbudzi zainteresowanie książką nawet u dziecka słabo czytającego. Sięgnie ono po książkę, aby ją przeglądać, a o to właśnie na tym etapie chodzi. Od etapu zaznajamiania z nazwiskami ilustratorów i ze sposobami obrazowego przedstawiania treści książek swobodnie można przejść do prób zainteresowania dzieci bohaterami lektur i ich przygodami. Wciąż jednak dzieci przeglądają książki, a nie czytają. Uważam, że znaczącą rolę mogą w tym przypadku odegrać właśnie różne warianty opracowań graficznych jednej książki. Przykładowo tytułowy Cudaczek Wyśmiewaczek w swej pierwszej wersji ilustracyjnej jest małym chochlikiem, posiadającym jeden wijący się włos na tysej głowie. W drugiej wersji przybiera postać kasztanowo-żółodziowego ludzika. Dzieci mogą zastanawiać się, która wizja jest im bliższa, która wydaje się słuszniejsza. Mogą też projektować własne wizje plastyczne tej postaci. Analogicznie proponowałabym postępować z ilustracjami zawartymi w innych książkach, zarówno na okładce, jak i wewnątrz książki. Porównania polegałyby na określaniu liczby ilustracji w każdym wydaniu danej książki oraz na próbach określenia, który zbiór ilustracji i dlaczego bardziej zachęca do zapoznania się z tekstem książki. Poprzez te ćwiczenia dziecko nie tylko dostrzega różne możliwości plastycznych wypowiedzi, ale uświadamia sobie, że do tej samej treści może istnieć wiele równie pięknych i wartościowych opracowań plastycznych tworzonych przez różnych grafików.

Wszystkie te ćwiczenia należy kontynuować w analogicznej formie w klasach kolejnych, a ponadto zwiększać zakres książek poddanych analizom. Oznacza to, iż uczniowie kl. II mogą wykonywać proponowane im przez nauczyciela zadania nie tylko na podstawie lektur dla nich przeznaczonych, ale porównując je z

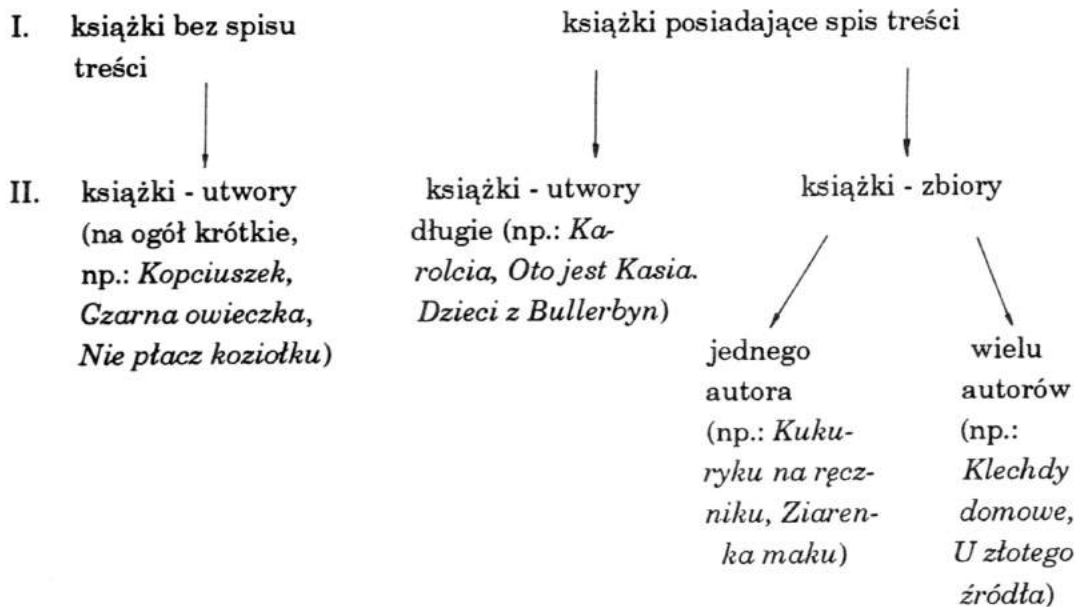


lekturami kl. I. Trzecioklasiści natomiast mogą zestawiać lektury przeznaczone dla kl. I, II i III, dobrane w różne grupy, w zależności od celu ćwiczeń.

Hasło programowe kl. II "Zapoznanie z twórcami literatury dla dzieci" należałoby, moim zdaniem, interpretować tak, iż dzieci w sposób praktyczny poszerzają krąg znanych im autorów. Z jednej bowiem strony podczas prezentacji spisu lektur dla kl. II, a później wystawki tychże, przypominają sobie nazwiska autorów, z jakimi zetknęli się w klasie poprzedniej. Z drugiej zaś strony - poznają nazwiska nowe oraz tytuły książek napisanych przez tych autorów. Rozpoznając nazwiska autorów już znanych, dzieci przypominają sobie tytuły książek poznanych w kl. I, a w przypadku opracowania niektórych z nich, także ich treść. Może to stanowić podstawę do sprawdzania, czy lektury kl. II napisane przez tych samych autorów dotyczą analogicznej tematyki, czy też innej. Tym samym po przejrzaniu odpowiednio dobranych książek (analiza ilustracji, domyślanie się treści po tytule) uczniowie dochodzą do wniosku, którzy autorzy stale uwzględniają podobną tematykę, a którzy nie. W ten sposób kształtujemy umiejętności znajdowania związków między utworami a nazwiskami autorów książek dla dzieci, z którymi uczniowie pracowali wcześniej. Powinni oni dojść do wniosku, iż J. Grabowski jest autorem opowiadań o zwierzętach (*Czarna owieczka* - kl. I; *Puc, Bursztyn i goście* - kl. II). W przypadku dwóch pozostałych autorek, których książki znalazły się w zestawie lektur przeznaczonych dla kl. I i II - J. Porazińskiej oraz E. Szelburg - Zarembiny, dzieci winny wyprowadzić wniosek, iż twórczość ich jest bardziej zróżnicowana. Porazińska pisała bowiem wiersze (*Psołki i Śmieszki*) oraz baśnie (*Szewczyk Dratewka*), a Szelburg - Zarembina opowiadania przyrodnicze (*Najmilsi*) i wiersze (*Idzie niebo ciemną nocą*). Analizy tego typu są wstępem do ustalania tematyki przeglądanych i czytanych książek. Drugoklasista korzystając bowiem z biblioteczki klasowej czy szkolnej najczęściej kieruje się w wyborze tematyką książek. Częściowo pomagają mu w tym nazwiska autorów już znanych, częściowo ilustracje oraz forma prezentacji treści. Selekcjonując lektury poznane w kl. I i poznawane w kl. II według tematyki, uczniowie dokonują też częściowego podziału gatunkowego. Stwierdzą, iż zetknęli się z wierszami<sup>22</sup>, bajkami, baśniami<sup>23</sup> oraz opowiadaniem: z życia dzieci (np. *Jacek, Wacek i Pankracek* M. Jaworczakowej, *Wakacyjna przygoda* I. Guro), przyrodniczymi (np. *Najmilsi* E. Szelburg - Zarembiny, *Puc, Bursztyn i goście* J. Grabowskiego), przygodowymi (np. *Nie płacz koziołku* S. Michałkowa, *Przygody Filonka Bezogonka* - G. Knutsson). W klasach I-II występują też opowiadania z życia dzieci, które zawierają elementy fantastyki (np. *Cudaczek Wyśmiewaczek* J. Duszyńskiej, *Karolcia* M. Krüger, *Nasza mama czarodziejka* - J. Papuzińskiej).

W klasie III prezentacja książek na początku roku szkolnego może być ukierunkowana najpierw na porównywanie okładek lektur tej klasy, a także lektur klas poprzednich. Uczniowie winni zauważyć, iż okładki mogą być papierowe i kartonowe. Te drugie bywają wzmocnione lakierem lub płótnem. Okładki są podstawową zewnętrzną częścią oprawy, ochraniającą wkład książki.<sup>24</sup> Konkretyzując, winni umieć posegregować lektury według rodzajów okładek. Winni także zauważyć, iż niektóre książki (np. *Klechdy domowe*) posiadają okładkę ochronną, tzw. obwolutę, służącą także ozdobie.<sup>25</sup> Przypatrując się sposobowi łączenia okładki z kartkami powinni wywnioskować, iż łączenie owo następuje poprzez klejenie lub szycie, a więc mamy do czynienia z tymi dwoma podstawowymi typami opraw. Obserwując okładki tych lektur, trzecioklasiści analizują jednocześnie podstawowe napisy na nich zamieszczone. Powinni stwierdzić, iż niektóre okładki zawierają dwie informacje o książce: nazwisko autora i tytuł (np. książka K. Makuszyńskiego *Awantura o Basię*), inne trzy<sup>27</sup>: autor, tytuł i wydawnictwo (np. książka A. Lindgren *Dzieci z Bullerbyn*, lub autor, tytuł i ilustrator (np. książka J.Ch. Andersena *Baśnie*), a jeszcze inne - cztery dane: autor, tytuł, ilustrator, wydawnictwo (np. książka *U złotego źródła*). Należy zwrócić uwagę na to, iż niektóre okładki zawierają utrudniony układ napisów, polegający przede wszystkim na nietypowym ich rozłożeniu (np. w lekturach: *O psie, który jeździł koleją*, *Czuk i Hek*, *Oto jest Kasia*, *Anaruk - chłopiec z Grenlandii* lub utrudnionym graficznie tytule (stylizowany napis *U złotego źródła*). Należy zwrócić też uwagę na to, w jaki sposób i w jakim stopniu ilustracja zamieszczona na okładce koresponduje z treścią książki. Zapoznając się z podstawowymi elementami budowy książki, trzecioklasiści stykają się również z kartami tytułowymi i metryczkami książki. Porównują informacje tam zawarte. Winni dojść do wniosku, że są one znacznie bogatsze od danych zamieszczonych na okładce książki. Na podstawie tych analiz możemy nauczyć dzieci rozpoznawania książek autorów polskich oraz obcych. Jeśli bowiem na karcie tytułowej jest podane nazwisko osoby dokonującej przekładu, uczeń wie, iż mamy do czynienia z autorem zagranicznym. Na karcie tytułowej najczęściej znajdujemy też nazwisko ilustratora oraz miejsce i rok wydania książki, a także nazwę wydawnictwa. Dokonując porównań lektury, uczniowie mogą wnioskować, iż najczęściej książki dla nich przeznaczone wydaje "Nasza Księgarnia". Jednocześnie zapoznają się z nazwami innych wydawnictw: "Iskry" (np. *Awantura o Basię*), "Czytelnik" (*Najmilszi*), KAW (*Zaczarowana zagroda*, *Dla dzieci*), MAW (*Filip i jego załoga na kótkach*, *Wakacyjna przygoda*), Siedmiogród (*Karolcia*). Wreszcie należy dzieci nauczyć, jak najsprawniej posługiwać się częścią główną książki, czyli jej treścią. Służą temu ilustracje, a przede

wszystkim spis treści, dzięki któremu najłatwiej wyszukać treści potrzebne nam w danym momencie. W tym ćwiczeniu uczniowie winni, analizując ilustracje, dojść do ustalenia, że są książki zawierające rysunki znanych ilustratorów oraz fotografie. Te pierwsze mogą zawierać trochę prawdy, ale przeważnie są całkowicie wymyślone przez autorów. Dana postać i zdarzenie mogły nigdy nie istnieć. Drugi rodzaj książek to takie, które zawierają dużo prawdy lub wyłącznie prawdę. Z tych książek możemy zdobyć dużo wiadomości (np. *Zaczarowana zagroda*, *Anaruk - chłopiec z Grenlandii*, *Dzieci Pana Astronoma*). Śledząc spisy treści, dzieci powinny dokonywać kolejno następujących klasyfikacji:



Zatem trzecioklasistów należy doprowadzić do uświadomienia, iż spis treści oznacza kolejne rozdziały książki (jeśli cała książka jest jednym utworem), a jego elementy są tytułami poszczególnych rozdziałów. Spis treści może stanowić też zbiór tytułów różnych utworów napisanych przez jednego autora (przeważnie jest to zbiór tematyczny), albo przez wielu autorów (przeważnie jest to zbiór utworów zbliżonych gatunkowo).

Analizując spisy treści książek - zbiorów uczniowie mogą też zauważyć, że tytuł całości stanowi nadtytuł w stosunku do tytułów opowiadań - rozdziałów (np. J. Papuzińskiej *Nasza mama czarodziejka*), albo jest identyczny z tytułem jednego rozdziału (np. M. Kownackiej *Kukuryku na ręczniku*).

Innych segregacji mogą uczniowie dokonywać klasyfikując wszystkie lektury według kryterium tematycznego i gatunkowego. "Wiele utworów dla dzieci trudno zaliczyć do danego gatunku literackiego, ponieważ płynne bywają granice między epiką a liryką, prozą a poezją, realizmem i fantastyką".<sup>28</sup> Z tego też względu, kierując się wskazówkami innych autorów<sup>29</sup>, dokonałam własnej klasyfikacji lektur szkolnych klas niższych. Okazało się, że można je podzielić następująco:



Najwięcej lektur klas I - III należy do: zbiorów wierszy, opowiadań z życia dzieci, opowiadań przygodowych, baśni - pojedynczych utworów.

Szatę graficzną mogą trzecioklasiści analizować według kryteriów wcześniej wyodrębnionych i omówionych, a także dzieląc książki na: ilustrowane i nieilustrowane<sup>30</sup>, zawierające ilustracje barwne i czarno-białe, zawierające różne rodzaje ilustracji (samodzielne, śródtekstowe, o charakterze zdobniczym). Można też poszukiwać związków między ilustracjami w książce a na jej okładce.

Sądzę, iż stosowanie zaproponowanych ćwiczeń nie tylko przyczyni się do podniesienia wiedzy uczniów o książce, ale również spowoduje pełniejsze przygotowanie dziecka do samodzielnego obcowania z nią, a także odczuwanie potrzeby kontaktu z książką dla dzieci.

## PRZYPISY

<sup>1</sup> *Program szkoły podstawowej. Przysposobienie czytelnicze i informacyjne*. Red. R. Miszczuk. Warszawa 1983, s. 3

<sup>2</sup> Op. cit.

- <sup>3</sup> Ibidem, s. 5
- <sup>4</sup> J. Stefan, M. Szczecińska: *Uwagi metodyczne do realizacji programu przysposobienia czytelniczego i informacyjnego w klasach I - III szkoły podstawowej*. W: *Przysposobienie czytelnicze i informacyjne w szkołach podstawowych*. Bielsko-Biała IKN-ODN 1985, s. 5
- <sup>5</sup> Artykuł znajduje się w książce pt. *Zbiór testów wielostopniowych. Szkoły podstawowe*. Zob. J. Zaborowski. Zielona Góra IKN - ODN 1986, s. 163-166
- <sup>6</sup> Ibidem
- <sup>7</sup> Wersja "w kółku" oznacza odpowiedź prawidłową
- <sup>8</sup> Porównaj: tabela 3
- <sup>9</sup> Np. nierealne przygody podczas snu bohaterów - z przebieraniem się za rycerzy
- <sup>10</sup> Porównaj odpowiedzi na pyt. 10
- <sup>11</sup> Patrz: wersje tradycyjne w porównaniu z nowoczesnymi poszukiwaniami. W: E. Szeffler. *Moja propozycja zeszytu lektur szkolnych dla klas I - III*. *Życie Szkoły* 1990/2 - 3
- <sup>12</sup> M. Węglińska: *Lektury szkolne w opinii uczniów*. *Życie Szkoły* 1986/6; E. Szeffler: *Lektury szkolne klas I - III w opinii nauczycieli* (w druku). *Studia Pedagogiczne. Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna WSP w Bydgoszczy*
- <sup>13</sup> M. Węglińska: *Znajomość lektury szkolnej wśród uczniów klas I - III*. *Życie Szkoły* 1986/5
- <sup>14</sup> Określa, ile lektur powinien przeczytać uczeń danej klasy oraz w jaki sposób zapoznać się z nimi
- <sup>15</sup> Kwestie te porusza K. Lenartowska i W. Świętek w książce pt. *Lektura w klasach I - III*. Warszawa WSiP, 1987
- <sup>16</sup> Wykazują to w artykule pt. *Lektury szkolne klas I - III w opinii nauczycieli*
- <sup>17</sup> M. Węglińska: *Znajomość lektury szkolnej...*, s. 270-273
- <sup>18</sup> Rezultaty badań M. Węglińskiej wskazują wprawdzie, iż globalne osiągnięcia uczniów są dość zadowalające, lecz duży procent (26,6%) badanych otrzymał ze sprawdzianu ocenę niedostateczną
- <sup>19</sup> Patrz: *Program nauczania języka polskiego w kl. II i III*
- <sup>20</sup> *Program języka polskiego w kl. I - III*
- <sup>21</sup> Nie wprowadzamy tu jeszcze pojęcia "karta tytułowa"; uświadamiamy dzieciom, że na okładkach lektur przeznaczonych dla następnych klas można czasem znaleźć nazwisko ilustratora
- <sup>22</sup> W kl. II nie uświadamiamy jeszcze uczniom podziału na książki - utwory i książki - zbiory
- <sup>23</sup> W kl. I i II mamy do czynienia tylko z baśniami - utworami (pojedynczymi); baśnie - zbiory jako lektury występują dopiero w kl. III
- <sup>24</sup> *O książce. Mała encyklopedia dla nastolatków*. Wrocław Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, s. 255
- <sup>25</sup> Ibidem, s. 253
- <sup>26</sup> Definicja oprawy książki, ibidem, s. 257, 260 - 261
- <sup>27</sup> Takie pojawiają się wśród lektur najczęściej
- <sup>28</sup> K. Lenartowska, W. Świętek: *Lektura w klasach...*, s. 15, za: B. Koncewicz: *O niektórych problemach literatury dla dzieci*. Chocznia 1979/4
- <sup>29</sup> M. Guśpiel: *Praca wychowawczo-dydaktyczna na podstawie utworów epickich w klasach pierwszej i drugiej*. Kraków WSP, 1988
- M. Guśpiel: *Praca wychowawczo-dydaktyczna na podstawie utworów epickich w klasach I - III*. Kraków WSP, 1987
- K. Lenartowska, W. Świętek: *Lektura w klasach...*
- <sup>30</sup> Najnowsze wydanie lektur klas I - III przez KAW w Białymstoku, 1991 rok